

גרמא גרמי והסתמכות

הסתירה בגמרא

1. בבא קמא דף ק עמוד א

ריש לקיש אחוי ליה דינרא לרבי אלעזר, אמר: מעליא הוא, אמר ליה: חזי דעלך קא סמכינא. א"ל: כי סמכת עלי מאי למימרא? דאי משתכח בישא בעינא לאיחלופי לך, והא את הוא דאמרת: רבי מאיר הוא דדאין דינא דגרמי, מאי לאו ר' מאיר ולא סבירא לן כוותיה! א"ל: לא, ר' מאיר וסבירא לן כוותיה.

2. בבא בתרא דף כב עמוד ב

מתני'. מרחיקין את הסולם מן השוכך ארבע אמות, כדי שלא תקפוץ הנמייה; ואת הכותל מן המזחילה - ד' אמות, כדי שיהא זוקף את הסולם.

גמ'. לימא, מתניתין דלא כר' יוסי, דאי ר"י, הא אמר: זה חופר בתוך שלו וזה נוטע בתוך שלו! אפילו תימא ר' יוסי, הא אמר רב אשי, כי הוינן בי רב כהנא הוה אמר: מודי רבי יוסי בגירי דידיה, ה"נ זמנין דבהדי דמנח ליה יתבא בחור וקפצה. והא גרמא הוא! א"ר טובי בר מתנה, זאת אומרת: גרמא בניזקין אסור.

3. בבא קמא ס, א

רב אשי אמר כי אמרינן זורה ורוח מסייעתו ה"מ לענין שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה אבל הכא גרמא בעלמא הוא וגרמא בנזקין פטור.

4. בבא קמא צח, א-ב

ואמר רבה השורף שטרו של חברו פטור דאמר ליה ניירא קלאי מינך...

אמר אמימר מאן דדאין דינא דגרמי מגבי ביה דמי שטרא מעליא ומאן דלא דאין דינא דגרמי מגבי ביה דמי ניירא בעלמא הוה עובדא וכפייה רפרם לרב אשי ואגבי ביה כי כשורא לצלמא:

5. בבא קמא נה, ב – נו, א

אמר ר' יהושע: ארבעה דברים, העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ואלו הן: הפורץ גדר בפני בהמת חברו, והכופף קמתו של חברו בפני הדליקה, והשוכר עדי שקר להעיד, והיודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו. אמר מר: הפורץ גדר בפני בהמת חברו. ה"ד? אילימא בכותל בריא, בדיני אדם נמי נחייב! אלא בכותל רעוע. אמר מר: הכופף קמתו של חברו בפני הדליקה. היכי דמי? אילימא דמטיא ליה ברוח מצויה, בדיני אדם נמי נחייב! אלא דמטיא ברוח שאינה מצויה.

6. רש"י מסכת בבא קמא דף נה עמוד ב

אי בכותל בריא בדיני אדם נמי נחייב - מיהא אכותל דהא בידיים עבד ואבהמה ליכא למימר דמחייב דהא תנן פרצוה לסטים פטור.

שיטת הרמב"ם

7. רמב"ם הלכות חובל ומזיק פרק ז הלכה ז

כל הגורם להזיק ממון חברו חייב לשלם נזק שלם מן היפה שבנכסיו כשאר המזיקין, אף על פי שאינו הוא המזיק זה הנזק עצמו באחרונה הואיל והוא הגורם הראשון חייב. כיצד, הזורק כלי שלו מראש הגג על גבי כרים וכסתות

ובא אחר וקדם וסלק את הכרים מעל הארץ ונחבט הכלי בארץ ונשבר חייב נזק שלם כאילו שברו בידו, שסלוק הכרים והכסתות גרם לו שישבר, וכן כל כיוצא בזה.

8. רמב"ם סנהדרין ו, א

כל דיין שדן דיני ממונות וטעה אם טעה בדברים הגלויים והידועים כגון דיני המפורשין במשנה או בגמרא חוזר הדין ומחזירין הדבר כשהיה ודנין בו כהלכה, ואם אי אפשר להחזיר כגון שהלך זה שנטל הממון שלא כדין למדינת הים, או שהיה אלם או שטמא דבר טהור או שהורה בכשרה שהיא טריפה והאכילה לכלבים וכיוצא בזה הרי זה פטור מלשלם, אף על פי שגרם להזיק לא נתכוון להזיק.

9. רמב"ם שם, ד

אבל מי שאינו מומחה ולא קבלו אותו בעלי דינין אע"פ שנטל רשות הרי זה בכלל בעלי זרוע ואינו בכלל הדיינין, לפיכך אין דיניו דין בין טעה בין לא טעה וכל אחד מבעלי דינין אם רצה חוזר ודן בפני בית דין, ואם טעה ונשא ונתן ביד חייב לשלם מביתו וחוזר ולוקח מבעל דין זה שנתן לו שלא כהלכה, ואם אין לו להחזיר או שטמא או שהאכיל דבר המותר לכלבים ישלם כדין כל גורם להזיק שזה מתכוין להזיק הוא.

10. רמב"ם הלכות נזקי ממון פרק ד הלכה ב

הפורץ גדר לפני בהמת חברו ויצאת והזיקה, אם היה גדר חזק ובריא חייב, ואם היה כותל רעוע פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, וכן הנותן סם המות לפני בהמת חברו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים.

11. ש"ך חו"מ תיח, ד

...וסבירא ליה להרמב"ם דגרמי וגרמא הכל אחד הוא...

12. סמ"ע שפו, א

ולדידהו (=לרמב"ם ולשו"ע) אין חילוק בין דינא דגרמי לגרמא בניזקין.

13. קצות החושן שפו, ב

דודאי גם להרמב"ם אשכחן דס"ל דגרמא בנזקין פטור, דהא בשולח את הבעירה ביד חרש שוטה וקטן בפרק הכונס ואינך שם, פורץ גדר בפני בהמת חברו, והכופף קומתו בפני הדליקה, והמבעית חברו, והנותן סם המות לפני בהמת חברו, ושיסה בו הכלב וכל הנך להרמב"ם נמי פטור כמבואר בדבריו. אלא ודאי דהרמב"ם נמי מחלק בין גרמי לגמרא אלא דסבירא ליה דדוחף ופוחת וזורק בכלל גרמי דחייב הוא.

שיטת ר"י וריצב"א

14. תוספות בבא בתרא דף כב עמוד ב, ד"ה זאת

זאת אומרת גרמא בנזקין אסור - ...ויש ליתן טעם מאי שנא כל הני מדינא דגרמי כגון אחווי אחווי דהגוזל בתרא (שם דף קטז: ושם) ומראה דינר לשולחני ונמצא רע ונפרצה אומר לו גזור ודן את הדין דחייב לר"מ אפילו לא נשא ונתן בידו והשורף שטרותיו של חברו ומוכר שטר חוב לחבירו וחזר ומחלו?

וחילק רבינו יצחק לשון אח' דדינא דגרמי חייב היינו שעושה הוא עצמו היזק לממון חברו ועוד חילק דדינא דגרמי דחייב היינו משעת מעשה שבא ההיזק.

ועל הכל קשה טיהר את הטמא ובעה"ב עצמו עירבן עם פירותיו ואמאי חייב דהוא עצמו אינו עושה היזק בממון חברו וגם באותה שעה שמטהר אינו בא ההיזק.

ונראה לריצב"א דדינא דגרמי הוי מטעם קנס כדמוכח בירושלמי ולכך כל היזק המצוי ורגיל לבא קנסו חכמים וטעם דקנסו שלא יהא כל אחד הולך ומזיק לחבירו בעין והיינו טעמא דמאן דמחייב בהיזק שאינו ניכר ואפשר דבשווג נמי קניס רבי מאיר כי היכי דקניס במטמא ומדמע אחד שוגג ואחד מזיד.

15. רמ"א חו"מ שפו, ג

וכן הזורק כלי שלו מראש הגג, והיו תחתיו כרים וכסתות שאם יפול עליהם לא ישבר, וקדם אחר וסלקם, ונחבט הכלי בארץ ונשבר, חייב המסלק; וכן כל כיוצא בזה.

הגה: וי"א דזה מקרי גרמא בנזקין ופטור. וכן בדוחף מטבע של חבירו או פחת צורתה, פטור, דהוי גרמא בנזקין. ולכן אפילו זרק כלי מראש הגג והיו תחתיו כרים וכסתות, וקדם בעצמו וסלקו, אפ"ה פטור...

י"א דבכל גרמא בנזקין, אם הוא דבר שכיח ורגיל, חייב לשלם משום קנס (תוס' פרק לא יחפור בשם ריצב"א). ולכן יש מי שכתב דראובן שמכר מקח לעו"ג, ובא שמעון ואמר ליה לעו"ג שאינו שוה כל כך, חייב לשלם לו (מהר"ם מריזבורג).

16. ערוך השולחן חושן משפט סימן שפו, כ

אמנם כוונתו באמת כן הוא דכיון דראו חז"ל לקנוס במילי דשכיחי ולסימן זה קראו גרמי ולכן בכל גרמא ג"כ אם לפי ראות עיני ב"ד נעשה שכיח ורגיל חייב לשלם משום קנס.

17. ש"ך חו"מ שפו, כד

...דדוקא מלתא דמצינו בש"ס דקנסו אמרינן משום שהיה נראה להם שכיח קנסו, אבל בהא מאן לימא לן דשכיח הוא. וכיון דדינא דגרמי אינו אלא קנסא דרבנן הבו דלא להוסיף עלה ואין לך אלא מה שאמרו הם, כן נראה לי.

גרמא בפועל

18. בבא מציעא עג, ב

אמר רב חמא האי מאן דיהיב זוזי לחבריה למיזבן ליה חמרא ופשע ולא זבין ליה משלם ליה כדקא אזיל אפרוותא דזולשפט.

19. ריטב"א שם

ומורי הרב תירץ דהכא אף על פי שלא קבל עליו תשלומין כלל כיון שנתן לו מעותיו ליקח סחורתו ואלמלא הוא היה לוקח ע"י עצמו או ע"י אחרים אלא שזה הבטיחו שיקח לו וסמך עליו ונתן לו מעותיו על דעת כן הרי הוא חייב לשלם לו מה שהפסיד בהבטחתו דבההיא הנאה דסמך עליה ונותן לו ממונו **משמעבד ליה משום ערב**, וזה ענין שכירות פועלים דבפרקין דלקמן שחייבין לשלם לבעה"ב מה שמפסיד כשחזרו בהן או שבעה"ב חייב לשלם להם מה שמפסידין דכיון שסמכו זה על זה נתחייבו זה לזה במה שיפסידו על פיו, וזה דין גדול.

20. שו"ת חתם סופר חו"מ קמ

האמת יורה דרכו דלא נאמרו דיני גרמי וגרמא אלא באיניש דעלמא המזיק חברו אבל מי שבא הדבר לידו בתורת שמירה או שליחות חייב אפי' על צד רחוקה ונפלאה וכל פשיעת השומרים ועיוות שליחות כד מעיינת בהו איננו אלא גרמא בעלמא ואפ"ה חייב.

21. נחלת צבי רצב, ז

ולא מצאתי לו חבר ולסברא זו וכל הפוסקים סתמו דבריהם בדין זה וכתבו שאין לו עליו אלא תרעומת.

הסתמכות**22. שולחן ערוך ורמ"א חושן משפט סימן שו סעיף ו**

המראה דינר לשולחני, ואמר לו: יפה הוא, ונמצא רע, אם בשכר ראהו, חייב לשלם אף על פי שהוא בקי ואינו צריך להתלמד. ואם בחנם ראהו, פטור, והוא שיהיה בקי שאינו צריך להתלמד. ואם אינו בקי, חייב לשלם אף על פי שהוא בחנם, והוא שיאמר לשולחני: עליך אני סומך, או שהיו הדברים מראים שהוא סומך על ראייתו ולא יראה לאחרים.

(ויש אומרים דאפילו סתמא נמי חייב (טור בשם רבינו יצחק והרא"ש). ומכל מקום הסברא הראשונה נראה עיקר).

23. רמ"א חושן משפט דסימן יד סעיף ה

מי שאמר לחבירו שילכו לדון במקום אחר, ואמר לו: לך ואני אבוא אחרך, והלך, והשני לא הלך אחריו, צריך לשלם לזה שהלך כל יציאותיו

24. הרב מרדכי אליהו, "נזקי אולם ורסאי לאור ההלכה", שערי צדק ג, 65-77**סיכום**

א. הנותן יעוץ כושל לחבירו והפסידו ממון בשל כך, חייב לשלם לו במקרים מסוימים בכפוף לרמת בקיאותו של המייעץ ובמידת התלות שהראה כלפיו המתיעץ.

ב. להלכה, דעת רוב הפוסקים שהמייעץ חייב רק במידה והמייעץ גילה דעתו שסומך עליו, "חזי דעלך קא סמיכנא".

ג. הקונה חומרי בניין ממוכר מוסמך ולא מרוכל חד פעמי, הרי זה כאילו גילה דעתו שסומך עליו.

ד. למרות שבור ברשות הרבים חייב וברשות היחיד פטור, הזמין אנשים לרשותו חייב משום בור.

ה. חובר על יצרן חומרי בניין ליידע את הרוכשים בדבר כושר עמידותם של חומרי הבניין.

ו. מכיון שכך, יוכל בעל אולם שמחות לפטור עצמו מאחריות בטענה שיצרן חומרי הבניין לא הגבילו במידי.

מניעת רווח**25. רא"ש מסכת בבא קמא פרק ב סימן ו**

דאפילו גירש חבירו מביתו ונעל הדלת בפניו אין זה אלא גרמא בעלמא ולא מיחייב אלא כשעת הגזילה וכן המקבל שדה והובירה אין חייב אלא משום דדרשינן לשון הדיוט. ואומר בירושלמי זאת אומרת המבטל כיסו של חבירו פטור.

26. טור חושן משפט סימן שסג

הדר בחצר חבירו שלא מדעתו... והרמ"ה הוסיף לומר דאפילו לא היה דר בו כיון שעומד להשכיר וגזלו ממנו חייב וא"א הרא"ש ז"ל כתב על זה דפטור

27. רמ"א חו"מ רצב, ז

מיהו אם בא בעל הפקדון ואמר: תן לי פקדוני ואני ארויח בהן בעצמי, והלה מעכב בידו, חייב ליתן הריוח מכאן ולהבא.

28. ש"ך חושן משפט סימן רצב ס"ק טו

(טו) חייב ליתן הריוח כו' - ורש"ל ביש"ש פרק קמא סי' ל' פסק דאפי' תבעו לדין ואמר לו תן לי פקדוני כי יש לי ריוח ברור ומברר דבריו וזה מעכבו פטור דמבטל כיסו לא הוי אלא גרמא ע"ש עוד בדין זה וע' בני' פרק המקבל גבי דורשים ל' הדיוט הביא הירושלמי דמבטל כיסו של חבירו פטור ע"ש בירושלמי ג"כ:

29. חזו"א (ב"ק כב, ג): א"א לטעון קים לי כש"ך.

30. שו"ת אבני נזר חלק יו"ד סימן קלג ד"ה אך

אך מה שיש לדון בזה הוא. כי מסתמא הי' יכול התובע להרויח במעות עכ"פ ה' פ"ט להשיג אצל בטוחים גדולים. ואף דהמבטל כיסו של חבירו פטור דגרמא בנזקין פטור עכ"פ מחויב לצי"ש. וי"ל דמועיל תפיסה.

31. מחנה אפרים הלכות גזילה סימן יא

ראובן שהביא יורה שלו בבית שמעון כדי להוציא לו מים צרופים ואחר שגמר מלאכתו רצה ראובן להוליך היורה עמו כדי לעשות מלאכה במקום אחר ולא הניחו שמעון וסגר הדלת בעדו וע"י זה הפסיד ראובן מלהרויח...

ולכאורה נראה דלא דמי לההיא דהמבטל כיסו דהתם לאו ברי היזקא דאפשר שלא ירויח, ועוד דבאותה שעה עדיין לא היה שם מי שהיה לוקחה בריוח לא כן בדר בחצר חבירו דע"י שזה נכנס ודר בה אינה נשכרת לאחרים נמצא שע"י מפסיד לחברו ובריא היזקא, ונראה דכל כה"ג חייב מדינא דגרמי...

32. ערוך השולחן חושן משפט סימן רצב סעיף כ

אבל אם ההפסד ברור חייב לשלם ולפ"ז גם במעות כשההפסד ברור חייב ג"כ לשלם דהוי כגרמי [מיהו מנמק"י פ"ט דב"מ מתבאר דחייב קרקע הוא מפני המנהג ע"ש אבל מריטב"א משמע כמ"ש ואתי שפיר מה שהקשה הפ"מ שם ודוק]:

תקנה והסכם בוררות

33. שיעורי הר"א ליכטנשטיין, דינא דגרמי, עמ' 200

במציאות הטכנולוגית המתפתחת, גוברת בהתמדה היכולת להסב נזקים, פיסיים, ואפילו וירטואליים, של ממש בלי להתחייב על פי הקריטריונים של הרמב"ן (=בקונטרס דינא דגרמי) או של הר"י (=בתוספות)...

יוכל גנב למדן מבריק לתכנן ולבצע שוד מושלם, בעזרת מערכת כלי פריצה של גרמא מבלי להסתכן, לדוגלים בשיטה זו, בנזק ישיר או גרמי. הנתמיד בפטור תרחיש כזה על יסוד גרמא בנזיקין?

...הבקשה שטוחה, הסמכות קיימת, והעיניים נשואות. במידה ויעלה ביד גדולי הפוסקים לתקן בנידון, הם יצליחו לגדור פריצה חברתית של ממש, ואף ישכילו, בד בבד להרים קרנה של תורה.

34. הסכם בוררות ארץ חמדה גזית, סעיף 6

הצדדים מתחייבים לשלם בגין נזקי גרמא והפסדים של מניעת רווח בהתאם לנסיבות, כפי שיקבע על ידי בית הדין ולפי שיקול דעתו.